

Fiume 1868-1918: Erisz almája, avagy lebegő gyöngyszem Szent István koronáján?

HAJDÚ ZOLTÁN
tudományos tanácsadó

MTA KRTK, 7621 Pécs, Papnövelde utca 22

Abstract

Fiume 1868-1918 (Apple of Eris, or a floating pearl of Saint Steven Crown?)

The Hungarian-Croatian Compromise was regulated by the article XXX of 1868, reached between the Parliament of Hungarian Kingdom on the one hand and the Sabor of Croatia, Slavonia and Dalmatia on the other hand. The article XXX of 1868 turned to be a joint basic law of Hungary and of Croatia, Slavonia and Dalmatia.

Hungary and Croatia, Slavonia and Dalmatia form one state unity, alike towards to the other territories under His Majesty's rule and towards other countries.

Fiume, the only important harbour of Hungary and district of Fiume form a „separatum sacrae regni coronae adnexum corpus”, with regard to whose special autonomy and the legislative and administrative conditions. A new agreement is to be reached by means of negotiations between the Hungarian Parliament, the Sabor of Croatia, Slavonia and Dalmatia and the town of Fiume for a joint understanding.

1. Bevezetés

Egy-egy város történeti fejlődési folyamata, pályája több szintű területi kapcsolat- illetve érdekszerben ragadható meg. Különösen vonatkozik ez a meghatározottság a tengeri kikötőkre, a birodalmak, politikai és szállásterületek határain, vagy azokhoz közel fekvő, többször ”államot váltó” városokra. Fiume esetében valóságos történeti, politikai, érdekpiramisról, illetve hálóról kell beszélnünk.

Fiume hosszú távú fejlődésében a modern kikötők szempontjából nem túlságosan kedvező természeti adottságok mellett az érdekszeres torlódásáról volt szó. A XVIII. századtól kezdve sajátos érdekeket fogalmazott meg, s próbált érvényesíteni a város többségi, olasz nyelvű lakossága, a szomszédos területek horvát népessége, a Habsburg Birodalom, s azon belül a Magyar Királyság.

Az 1848-as magyar forradalom, s annak negatív horvát fogadtatása minden korábbinál jobban kiélezte a két közösség kapcsolatait. A magyar forradalom és szabadságharc leverése után a két terület közjogi viszonyainak erőszakos alakítása a Habsburg uralkodó ház kezébe került egyértelműen.

Az egységes birodalom megteremtésének önkényuralmi céljai és módszerei bázisán fogant nyilatkozatok alapján, majd az oktrojált alkotmányban a történelmi Magyarországot feldarabolták közjogi-közigazgatási tekintetben.

A magyar-horvát kapcsolatrendszerben nem csak Horvátország és Szlavónia jelent meg önálló területi-közjogi kérdésként, hanem Fiume (Rijeka) és Alsó-Szlavónia is. (A Répás-kerület ügye inkább határkérdés, semmint közjogi területi probléma volt) Az osztrák-magyar kiegyezés után tehát több korábbi területi kérdést is rendezni kellett az Osztrák-Magyar Monarchia „magyar részében”.

Az 1868. évi magyar-horvát kiegyezés végeredményben olyan belső közjogi konstrukció volt, amely politikai nemzetként, társországgént ismerte el Horvát-

Szlavonországot és Dalmáciát, s széleskörű belső önkormányzati jogokkal ruházta fel az osztrák-magyar és a magyar-horvát dualizmus korlátjai között. A kiegyezés nem oldotta meg átfogó módon sem a közjogi-területi kérdéseket, sem pedig Fiume problematikáját. Fiume valójában nem határproblémaként, hanem strukturális alapkérdésként jelentek meg a dualizmus egész időszakában.

Fiume kérdésében gazdaságstratégiai, országos, nagytérégi, regionális érdekek, nemzetpolitikai törekvések csaptak össze. A dualizmus időszakában ezek egymáshoz viszonyított súlya fokozatosan változott, míg a világháború végére a nemzeti törekvések (az olasz és a délszláv) váltak versengő meghatározó tényezővé.

2. Fiume történetileg változó területi, államjogi, közigazgatási pozíciói

Fiume helyzetének történeti változása, politikai hovatartozásának kérdésköre valóságos „sorstörténeti regény”, minden tekintetben közép-európai sajátossággal bír. A modernizáció időszakában is (a XVIII. századtól) a városhoz több népnek (olaszok, osztrákok, franciák, horvátok, magyarok) volt, illetve van kapcsolódása. (Már csak emiatt a „szokásos” szituáció miatt is a város történeti kérdései gyakran vitatottak voltak). A XVIII. századtól gyakran változó államalakulatok is mindig valamilyen érdek és értékrend lapján viszonyultak a településhez, illetve környezetéhez.

A város a magyar történelemben, közjogban és közgondolkodásban korszakonként (1776 előtt, 1776-tól 1848-49-ig, 1850-1867, majd 1868-1918 között) sajátos módon, és eltérő tartalommal jelent meg. Fiume kérdése részben történeti, államjogi, közigazgatási, közlekedési, gazdasági, hajózási, oktatási stb. vonatkozásokban vetődött fel.

A magyar tengeri kijárat kérdése nem csak politikai jellegű volt (1102-ben Tengerfehérváron koronázták horvát királlyá Könyves Kálmánt), hanem természeti akadályok is nehezítették a kapcsolatok kiépítését és fenntartását. A Karszt sivár, víznélküli területe különösen nyáron volt nehezen átjárható. A szárazföldi, megközelítési közlekedési akadályok hangoztatása folyamatos a magyar földrajztudományban a tengeri kijárat elemzésekor.

A város és szűkebb környéke viharos történelmi szituációkat élt meg a középkorban, folyamatos küzdelem folyt uralmáért, a hűbéri viszonyai gyakran változtak. A felemelkedő hatalmak vagy családok szinte mindig kísérletet tettek valamilyen jellegű birtoklására.

A XVI. század végétől az itáliai-magyar kereskedelmi kapcsolatok megélnékültek, elsősorban a magyar szarvasmarha kivitel vált jelentőssé. A Frangepán, a Zrínyi stb. család Bakar (Buccari) és a környékbeli kikötőkön keresztül kereskedett. 1650 körül a bakari kikötő éves forgalmát 120 ezer forintra becsülték, ami jelentősnek tekinthető a korszakban.

1725-ben III. (VI.) Károly császár tudatos fejlesztési politikába fogott Fiumében. Ennek egyik feltételként szabad kikötővé nyilvánította a várost. Az uralkodó egyszerre gondolkodott a kereskedelem és a város gazdasági fejlesztésében. A megkezdődő nagyarányú útépitések a város megközelíthetőségét megkönnyítették. A formálódó úthálózat egyszerre hordozott katonai, stratégiai és fejlesztési lehetőségeket.

Fiume város tanácsa 1775-ben azt kezdeményezte az uralkodónál, hogy csatolja Magyarországhoz, mert a város kereskedő elitje úgy látta, hogy a török hódoltság után erősödő Magyarország jelentheti számára azt a gazdasági potenciált, melynek révén jelentős kikötővé válhat. Mária Terézia az 1776-os adománylevéiben még Horvátországon keresztül hozta kapcsolatba Fiumét Magyarországgal. A kapcsolt részekből megalakított Szörény megye főispánja lett a város kormányzója. Ez a rendezés ellenérzést keltett mind Magyarországon, mind pedig az átcsatolt városban. Az 1779-es új adománylevél Magyarország történelmi jogát elismerte a városra, annak területét Horvátországtól elkülönítette, s a várost a „magyar koronához csatolt külön testnek” (Separatum corpus Sacrae regni Hungariae Coronae adnexum) nyilvánította. (A magyar közjogi értelmezések többsége

szerint ez azt jelentette, hogy nem tartozott tulajdonképpen sem az anyaországhoz, sem pedig Horvátországhoz, hanem valójában harmadik, önálló közjogi egységet képezett.)

Mária Terézia két intézkedésének belső ellentmondásai és értelmezési sajátosságai már „Érisz almája” helyzetet alakított ki Fiume esetében a magyarok és horvátok között. Az uralkodónőnek nem feltétlenül ez volt az elsődleges célja, de a következmények ettől kezdve ebben a „mitologikus keretben” folytatódtak.

A második adománylevél alapján megszületett 1807. évi IV. tc. rendezte a város helyzetét: „Fiume városa és kikötője, melyet Mária Terézia felséges császárné és királynő külön oklevelével már az országba bekebelezett, a jelen törvénycikkely által az országhoz tartozónak nyilvánítatik.” A város kormányzója a főrendi táblán, a követei a karok és rendek tábláján kaptak szavazati jogot.

1809-ben Napóleon uralma alá került a város, s a Laibach (Ljubljana) fővárosú Illír Királyság részévé vált. Az osztrák hadsereg 1813-ban visszafoglalta a várost és környékét, s osztrák igazgatás alá helyezték. I. Ferenc 1822-ben királyi dekrétummal visszacsatolta a várost Magyarországhoz. Fiume alkotmányos jogállását az 1827. évi XIII. tc. az 1809 előtti helyzetnek megfelelően állította vissza.

A reformkor kezdetétől a város és országgyűlési képviselői egyértelműen a magyarországi modernizáció és mély reformok végrehajtása mellett foglaltak állást. Különösen fontos volt a város számára a közutak építése, a vasútépítésekről szóló vitában a tengeri kijárat megteremtése. 1836-tól Fiume megközelítésének jelentős javítása (vasútépítési nyomvonal kijelölése, csatornaépítési lehetőségek megfogalmazása) törvényhozási háttérrel kapott. Széchenyi közlekedési koncepciójában Fiume és az oda vezető út és vasút külön helyet foglalt el. 1847-ben megkezdődött a modern kikötő építése.

Az 1848. évi XXVII. tc. „szabad tengerkereskedési kerületté”, s egyben önálló törvényhatósággá nyilvánította Fiumét és Buccarit. A törvényhatóság főtisztviselője az alkapitány lett, aki egyszersmind elnöke volt a közgyűlésnek és a kapitánysági törvényszéknek.

Külön szabályozta a törvény a patriciusok jogait, a történeti jogokat elismerte. A választások lebonyolítására nézve a szabad királyi városokra vonatkozó általános szabályokból (1848. évi XXII. tc.) indult ki, de a helyi sajátosságokat figyelembe vette.

A magyar kormányzat elképzeléseiben a két városra jelentős feladat várt a kereskedelem fejlesztésében. Úgy vélték, hogy a magyar gazdasági kapcsolatok fejlesztésének meghatározó központjaivá válhatnak folyamatosan. A belső autonómia kiterjesztése és az állami gazdasági, gazdaságpolitikai célok érvényesítése összhangba került a rendelkezésekkel a korabeli felfogás szerint.

1848 augusztusában Jellasics csapatai elfoglalták Fiumét, ami ellen a magyar kormány erőteljesen tiltakozott az uralkodónál. A szabadságharc leverése után 1849. októberében királyi közigazgatási rendelet Szlavóniát, a Muraközt a Magyar Tenger melléket és Fiumét Horvátországhoz csatolta. A magyar közvélemény a döntést alkotmányellenesnek tekintette, de ez az adott viszonyok között nem változtatott a kapcsolatokon.

A városban előtérbe került a horvát érdekek érvényesítése. A horvát nyelv vált hivatalossá, ami súlyosan érintette a városnak döntő többségben lévő olasz anyanyelvű lakosságát. Osztrák politikai igazgatás szintje alatt jelentős olasz – horvát ellentétek alakultak ki a városban. A magyar jelenlét szinte láthatatlanná vált.

Az abszolutizmus enyhülésekor, 1861 januárjában Fiume olasz lakossága már egyértelműen kinyilvánította azt az akaratát, hogy Magyarországhoz kíván tartozni, követeket akar választani és küldeni a magyar országgyűlésbe. 1865-től kezdve a város olasz lakossága még inkább követelte az Unió megteremtését Magyarországgal. Az osztrák-magyar kiegyezés után (1867) az olaszok részéről Fiumében újabb erőre kapott a Magyarországhoz való

csatlakozás követelése. A csatlakozási törekvéseket egyértelműen a várt gazdasági fellendülés motiválta.

3. A magyar-horvát kiegyezés területi komplexuma

A magyar-horvát kiegyezés előkészítése részben párhuzamosan folyt a magyar-osztrák tárgyalásokkal. Minden fél tisztában volt azzal, hogy a Monarchia két meghatározó közösségének a megállapodása hatással lesz a történelmi Magyarországon belüli megoldásokra is. (Az osztrák-magyar kiegyezés nem rendezte világosan és egyértelműen Dalmácia kérdését. Dalmácia a dualizmus egész időszakában az osztrák törzsterülettel össze nem függő közigazgatási egység maradt).

1867. március 18.-dikán Miletic Szvetozár javaslatot nyújtott be a „Háromegye királyságnak Magyarországgal való kiegyezése ügyében”. A horvátok így maguk is keresték az átfogó megállapodás lehetőségeit, korlátjait, s saját potenciális határaikat.

Még ez év tavaszán maga Deák Ferenc is kifejtette álláspontját a magyar-horvát megállapodással kapcsolatban kiküldött országgyűlési küldöttség javaslataihoz kapcsolódva. Deák esetében nem lehet eltekinteni attól, hogy zalaiként jobb rálátása volt az ügyekre, mint a „távolakóknak”.

Az 1868. évi XXX. törvénycikk „a Magyarország, s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok közt fenforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt létrejött egyezmény becikkelyezéséről” a bevezető részben utalt arra, hogy: „...Horvát- és Szlavonországok századok óta, mind jogilag, mind tetteleg, Sz.-István koronájához tartoztak, s a sanctio pragmaticában is ki van mondva, hogy a magyar korona országai is elválaszthatatlanok egymástól”. A Kiinduló pontja a területi viszonyok szabályozásának az, hogy: „Magyarország s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok egy és ugyanazon állami közösséget, mind az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok, mind más országok irányában.”

A 19.§-ban a jövőre nézve fogalmazódtak meg a területváltozások következményei: „Ha Horvát-Szlavonországok kormányzati területe, Dalmácia tetteleges visszacsatolásával, vagy a határország közigazgatási egyesítése által növekedvén”, akkor változások következnek be a horvát-szlavon beligazgatás és a közös ügyek költségei közt.

A kiegyezési törvény 65.§-a kinyilvánítja, hogy: „Horvát-Szlavonország területi épségét Magyarország elismeri s annak kiegészítését előmozdítani ígérkezik. Különösen sürgetni fogja ezentúl is, hogy a határörvidék azon része, mely Horvát-Szlavonországhoz tartozik” egyesüljenek Horvát-Szlavonországgal. Magyarország ezentúl is szorgalmazni fogja Dalmácia visszacsatolását Horvátországhoz. (E visszacsatolás föltételeire nézve azonban Dalmácia is meghallgatandó)

A kiegyezési törvény 66. §-sa tételesen felsorolja azokat a területeket, melyek Horvát-Szlavón- és Dalmátországok területéhez tartozóknak ismertetnek el:

1. Mindazon terület, mely jelenleg Buccari városával és kerületével együtt Fiume vármegyéhez tartozik, Fiume város és kerülete kivételével, a mely város, kikötő és kerület a magyar koronához csatolt külön testet (separatum sacrae coronae adnexum corpus) képez, s a melynek, mint ilyennek, külön autonómiájára s erre vonatkozó törvényhozási és kormányzati viszonyaira nézve, Magyarország országgyűlése és Fiume városa közt, küldöttségi tárgyalások útján, közös egyetértéssel lesz megállapodás eszközendő.

2. Zágrábmegye, Zágráb és Károlyváros városokkal és a turmezei szabad kerülettel,
3. Varasdmegye Varasd várossal,
4. Körösmegye Körös várossal,
5. Pozsegamegye Pozsega várossal,
6. Verőczemegye Eszék várossal,
7. Szerémmegye,

továbbá a következő határőrezredek: likkai, ottocsányi, ogulini, szluini, első báni, második báni, varazsd-körösi, varazsd-szentgyörgyvölgyi, gradiskai, broodi, péterváradi, s végre a mostani Dalmácia.

A területi viták lezárása szempontjából fontos a törvénynek a 68.§-a, mely kimondja, hogy: „Ez egyezmény szentesítése után mindazon törvények és fennálló határozatok, melyek azzal ellenkeznek, megszűnnek érvényben lenni”.

4. A közjogi keretek közötti „lebegés”

Fiume város és kerülete ügyében nem sikerült a közös álláspontot kialakítani, mindkét érintett fél magáénak tekintette a várost. A törvény 66. §-a Fiumével kapcsolatban direkt módon rögzítette: „Fiume város, kikötő és kerület a magyar koronához csatolt külön testet (separatum sacrae regni coronae adnexum corpus) képez, s a melynek, mint ilyennek, külön autonómiájára s erre vonatkozó törvényhozási és kormányzati viszonyaira nézve, Magyarország országgyűlése s Horvát- Szlavon- és Dalmátországok országgyűlése és Fiume városa közt, küldöttségi tárgyalások útján, közös egyetértéssel lesz megállapodás eszközlendő.”

A három érdekelt fél (a magyar országgyűlés, a horvát sabor, a városi önkormányzat) megválasztotta küldöttségét, s azok 1869-ben hosszú tárgyalásokat folytattak, de nem jutottak közös megegyezésre. (Alapvetően a horvát fél ellenállásán bukott meg az ügy, mindenképpen ragaszkodtak a város ellenőrzéséhez. Az alkufolyamatban felvetődött három szlavóniai megye „cserealapként”.)

A magyar kormányzat a kudarc után kidolgozta, s az uralkodó pedig 1870. júliusában jóváhagyta az ún. „Fiume provizórium” rendeletet, melynek alapján megtörtént majd a város és kerülete helyzetének rendezése, az új struktúrák bevezetése. Fiume vármegye horvát igazgatás alá került ezzel egy időben.

1870-ben mindkét országgyűlés hozzájárult ahhoz, hogy addig, amíg nincs közös megegyezés, Fiume és kerülete ideiglenesen a magyar kormány irányítása alá kerüljön.

1871. szeptemberére jogi formát öltött (igazságügyi provizórium) a város helyzetének szabályozása. A város kormányzója a főrendiház, a megválasztott képviselője a képviselőház teljes jogú tagja. A magyar törvények Fiume területére is kiterjednek, de a kormány felhatalmazást kapott arra, hogy a törvényeket a város különleges viszonyaira sajátos módon alkalmazza.

A magyar kormány képviselője a kormányzó a városban, akit a kormány javaslatára az uralkodó nevez ki. A kormányzó ellenőrzi az önkormányzat működését, minden tekintetben képviseli a kormányt. A minisztériumok a fiumei önkormányzattal a kormányzón keresztül érintkeznek.

A város maga dolgozta ki a város közigazgatási statutumának a tervezetét, így közigazgatása sajátos jellegűvé alakult. A közigazgatási szervezetét és hatáskörét a város törvényhatóságának meghallgatása után a kormányzó állapítja meg, s a belügyminiszter hagyja jóvá. (1589/1872. B. M. sz. rendelet, mely lényegében a közigazgatási provizóriumot jelenti.) A város önkormányzatának a közreműködése nélkül nem módosítható a közigazgatási helyzete.

Az önkormányzat főszerve az 56 tagból (50-et a városban, 2-2 képviselőt pedig a három községben választottak meg) álló, hat évre megválasztott képviselőtestület, melynek a hat évre megválasztott polgármester (podesta) vezetése alatt működő városi tanács a végrehajtó szervezete. Egészében véve Fiume a magyar struktúrában sajátos helyzetben és egyedi szervezettel működő törvényhatóság volt, de helyzete különleges volt, nem tekinthető „megyének”.

A középfokú közigazgatási hatóságot a kormányzó elnöklete alatt működő kormányzói tanács látta el. Hatásköre nagyjából azonos volt az anyaországi területen működő törvényhatósági bizottságokéval.

Az igazságszolgáltatást is sajátosan alakították ki a városban. Az elsőfokú bíróság a városban a fiumei kir. törvényszék lett, míg másodfokon a budapesti kir. ítélőtábla, harmadfokon a magy. kir. Curia volt illetékes. Külön sajátossága volt a városnak igazságszolgáltatási szempontból az, hogy 1867 után is itt az osztrák polgári törvénykönyv maradt érvényben.

A következő sajátosságként az emelendő ki, hogy a városban a kormányzat, a közigazgatás, az igazságszolgáltatás hivatalos nyelve az olasz lett. A sokat emlegetett „magyarosítás” nem indult el a város életében. A város polgármestere mintegy negyed századra Ciotta János lett, aki a magyar kormányzattal karöltve hihetetlen szervező és fejlesztő munkát végzett a város érdekében.

Fiume helyzetének kérdésében 1883-ban, a Határőrvidék polgárosításakor ismét háromoldalú tárgyalásokat folytattak, de ekkor sem sikerült megállapodni. Az 1886. évi XXI. tc. (a törvényhatóságokról) önálló részben (Fiume város) foglalkozott vele, nem sorolta sem a vármegyék, sem pedig a törvényhatósági jogú városok közé. A fennálló állapotok kerültek rögzítésre: „Fiume város és kerülete törvényhatósági ügyei, a törvény újabb rendelkezéséig, a fennálló törvényes gyakorlat szerint intézettek”.

5. A „Korona Gyöngyszeme”

Az 1869. évi népszámláláskor a város lakosság száma megközelítette a 18 ezer főt, s azt lehet megállapítani, hogy ezzel a lélekszámmal beletagozódott a kis adriai tengeri kikötők közé. Kialakultak ugyan a kikötői gazdaság bizonyos jegyei, de a város nem törte át a belső kapcsolatok történetileg kialakult alacsony szintjét. A megközelítése nehézkes volt, a gazdaság területén csak a leginkább nagy értékű, speciális áruk (gyarmatárúk) kereskedelme volt számottevő.

A városban a tudatos, tervszerű magyar állami beavatkozás hozott új fejlődési pályát. 1872 után folyamatosan zajlottak a kikötőfejlesztések (csak az ún. Baross-kikötő fejlesztése mintegy 55 millió aranykorona összeget igényelt), a vasútépítések, melyek révén Fiume bekapcsolódott a gyorsan modernizálódó Budapest és részben az Alföld (Alföld-Fiume Vasút) gazdasági vérkeringésébe, s a nagytérségi munkamegosztásba.

A magyar kormányzat nem csak a gazdaság, hanem az állami, oktatási, közigazgatási intézményrendszer megteremtése, fejlesztés területén is hatalmas beruházásokat hajtott végre. A város tengeri kikötő, s nemzetközi határátkelő-jellegéhez kapcsolódó egyedi intézményrendszer jött létre.

Fiume sajnálatosan jelentős szerepet játszott a tengeren túli kivándorlás folyamatában is. 1869-ben már mintegy ezer embert írtak össze a „Kivándorlási Ház” épületében. Nem az egyetlen kivándorlási kikötő volt, de elhajózva, itt lehetett „utoljára látni Magyarországot”.

Banki, pénzügyi, biztosítási, külkereskedelmi tekintetben a város különleges egységnek számított Magyarországon. A külföldi lakosok magas aránya is a külgazdasági kapcsolatokkal volt magyarázható.

Az 1910. évi népszámláláskor a város lakossága megközelítette az ötven ezer főt. A legnagyobb városi közösséget az olaszok képezték (27 ezer fő). A második legnépesebb közösséget a horvátok (12 ezer fő) jelentették. A magyarok csak a harmadik helyen álltak a maguk mintegy 6400 fős létszámával, s ezzel a város lakosságának 13%-kát adták.

A nagy, s utólag megválaszolatlan kérdés az, hogyan alakult volna a város sorsa, ha Horvátország keretei közé kerül, s nem a magyar kormányzat, hanem piaci szereplők vállalták fel a kikötő fejlesztését. Feltehetően a meghatározó történeti folyamatok nem kerültk volna

el ebben az esetben sem a várost, de a magyar kormányzat nem veszített volna akkora közvetlen beruházási értékeket, mint az állami feladatvállalás miatt.

6. Összegzés

Az 1867. évi osztrák-magyar kiegyezéssel már önmagában is egy nagyon bonyolult állam- és kormányzati struktúra jött létre, amelynek keretjellegű hatásai voltak a magyar-horvát kiegyezésre is.

A magyar-horvát kiegyezés történeti meghatározottságokkal számolva fogalmazta meg Horvát- Szlavonország és Dalmácia (amely a dualizmus korszakában sohasem került vissza magyar igazgatás alá) széleskörű belső autonómiáját.

Fiume olasz többségű lakossága az adott körülmények között mind gazdasági, mind pedig politikai és kulturális okoknál fogva inkább Magyarországhoz kívánt tartozni, s nem Horvát- Szlavonországhoz és Dalmáciához. (Magyarország „távol volt”, nyelvi többségét nem kellett féltetnie a kis létszámú magyar kolóniától.)

A magyar állam a fiumei kikötő fejlesztések során egészében véve a dualista korszak egyik legnagyobb összegű fejlesztését hajtotta végre. Sokkal szerencsésebb lett volna – nem csak utólag megítélve – ha a piacra és Horvátországra bízta volna a fiumei ügyek intézését, a kikötő fejlesztését. Ebben az esetben az egyik legfontosabb ütköző pont a két nemzet között ki sem alakult volna.

Felhasznált irodalom

Borovszky Samu – Sziklay János (szerk.) (1900): Fiume és a magyar-horvát tengerpart. Magyarország vármegyéi és városai. Budapest.

Csekey István (1943): Magyarország alkotmánya. Renaissance Könyvkiadó. Budapest.

Edelényi-Szabó Dénes (1928): *Magyarország közigazgatási alkatrészeinek és törvényhatóságainak területváltozásai.* – Magyar Statisztikai Szemle, 6. sz. pp. 648-714.

Frisnyák Sándor (2003): Fiume jelentősége a történelmi Magyarország gazdasági életében. In. Frisnyák Sándor-Tóth József (szerk.): A Dunántúl és a Kisalföld történeti földrajza. Nyíregyháza-Pécs.

Gonda Béla (1906): A magyar tengerészet és a fiumei kikötő. Budapest.

Hajdú Zoltán (2005): Magyarország közigazgatási földrajza. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs. Második kiadás.

Joó Gyula (1916): Fiume közigazgatási helyzete. Spitzer nyomda, Kecskemét.

Molnár Károly (1929): Magyar közigazgatás. Danubia, Pécs. Harmadik kiadás.

Tomcsányi Mór (1942): Magyarország közigazgatása. Budapest, Kir. Magy. Egyetemi Nyomda. Negyedik, kiegészített kiadás.